

V. A. SZUHOMLINSZKIJ: METODIKA VIHOVANYNYA KOLEKTIVU

A közösség nevelésének módszertana

Kijev, 1971. Ukránul. 208 oldal

A személyiség varázsa s az alkotó gondolkodás sokrétű gazdagsága minden SZUHOMLINSZKIJ-mű olvasásakor megragadja a legtárgyilagosabb szemlélt is. Posztumusz-kötetét nem sokkal halála előtt fejezi be, s 1971-ben, tragikus eltávozásának első évfordulóján már e-könyv sorainak mondandójával beszélget volt pályatársakkal, tanítványokkal s elméleti-gyakorlati szakemberekkel. Jelen művel egyidejűleg etikai-szövegek gyűjteményét szerkeszti, leveleket fogalmaz fiához s rajta keresztül az ifjú nemzedékhez, 2. A mindenoldalúan fejlett kommunista személyiség nevelésének elméleti problémáit állítja összefoglaló tanulmányának központjába, s a fiatal igazgatók munkájának elméleti-gyakorlati kérdéseit mutatja be egy önálló (több évtizeden át gyűjtött tapasztalatokat tükröző) munkában.

E páratlan s a maga nemében grandiózus program teljesítését SZUHOMLINSZKIJ-egyre súlyosodó betegsége zavarta, de nem tudta megakadályozni. 1970. szeptember 2-án elhunyt egy korszak jelentős alkotó pedagógusa s tevékenységének szinte áttekinthetetlenül sokoldalú hagyatékából bármelyik hátrahagyott műve kapcsán ugyanazt állapíthatjuk meg: a szovjet nevelésügy és pedagógiai gondolkodás reprezentánsa a marxista nevelésemélet megújításának oly jelentős eredményeit a *szocialista személyiség formulása társadalmi potenciáljának feltárásával* tudta elérni. Ennek a személyiségformáló potenciálnak az elemzése vizsgálatokat, s az évtizedes iskolai és iskolán kívüli gyakorlati tapasztalat értékelését igényelte a szerzőtől. Arra készítette, hogy az iskolaközösség minden jelentős kérdésével behatóan foglalkozzon. Így fiatal igazgatóként védte meg a kandidátusi értekezését a nevelőtestület fejlesztésének témájáról (1956.). A munka számos nevelési funkcióját értelmezi saját kísérletei alapján. (Nálunk is megjelent „Munkára nevelés az iskolában” c. műve. Tankönyvkiadó, Budapest, 1962.) A kommunista meggyőződés kialakításáról (1961), az emberi lényeg értelmezéséről (1963), a szovjet iskola sajátosságairól (1965), majd saját pavlivi iskolai tapasztalatairól (1969) írja legfontosabb monográfiáit. Az állampolgári nevelés korszerű értelmezése (1968), s a szülők számára készített összefoglalói után egyik legfontosabb alkotását „Szívem a gyermekeké” (Szerdce otdaju gyetyam) címmel bocsátja útjára 1969-ben. Ez utóbbi műve németül, japánul, franciául s spanyolul is az olvasók kezében van szerte a világ különböző országaiban.

Érthető érdeklődéssel s a posztumusz kötet iránti fokozott tisztelettel veheti tehát kezébe az olvasó „A közösség nevelésének módszertana” című (immáron több kiadást is megért) kötetét. Mit akar a szerző az életmű folytatásaként s a tragikus halál miatt utolsó üzenetként megfogalmazni? Milyen színekkel gazdagítja a pedagógiai alkotás oly sajátosan szuhomlinszkiji vonásait?

A közösségi élet megszervezésének számos mozzanatát értékelték a makarenkoi gondolatokat alkalmazó elméleti és gyakorlati pedagógusok. SZUHOMLINSZKIJ sajátos konkrét tapasztalataival megerősíti és tovább érleli a marxista személyiségformálás módszertani elveit. A teljes személyiségre ható közösség akkor képes eljutni a gyakorlatiainak gyakorlására, ha eszmei, politikai, erkölcsi, illetve gyakorlati-tapasztalati szférákban *eljut az egyes tanulóikig*, s azok képesek az egyéni alkotás, aktivitás és önmegvalósítás törekvéseivel gazdagítani az adott közösséget.

A személyiség és a közösség dialektikus egymáshatásának alaptörvényeit technológiai részletességgel és pontossággal mutatja be a szerző a közösség viszonyainak különböző fejlesztési területein. Foglalkozik az iskolai közösségi élet *tartalmi* összetevőivel. A szocializációs folyamatok pedagógiai értékelése mintegy visszatérő központi témája a kötetnek s a kapcsolatrendszerek, az érzelmi effektusok, a különböző hangulati elemek (például a humor a közösségben) ugyanolyan mértékben helyet kapnak az elemzésben, ahogy a munkafolyamatoknak, az ismeretszerzés közösségi műveleteinek értelmezése, az alkotás ösztönzése a közösségben s a fogalmak rendszerré fejlesztésével összefüggő tapasztalatok általánosítása igen gazdagon árnyalt argumentumrendszer keretében válik gondolatlehetősítő, kísérletet motíváló írói állásfoglalássá. Minden bizonnal-számos ponton, az eltérő magyarországi tapasztalati lehetőségek elemzése lényegileg azonos következtetésekre juttathatná azokat, akik erre a kontrollra vállalkoznának.

A sokrétű tapasztalati és elméleti összegezésből hadd emeljünk ki — bizonyára szubjektív szándéktól vezetettve, de objektív számvetés céljából — néhány fontos tételt.

A szerző abból indul ki, hogy a közösség akkor válik teljes értékű instrumentummá, ha képes a személyiség lényegéig hatolni, s nekünk nevelőknek az a feladatunk, hogy minden tanítványunkat tegyük a közösségi viszonyok fejlesztőjévé. A csak külsőleg hatásokat kibocsátó közösség a személyiség számára idegen marad. A munkát végző tanuló csak a társadalmi értékek előállításával válik a közösség teljes jogú tagjává. Az eszméinkért harcot vállaló, a hazafiságot tettekre váltó állampolgár elutasítja az éldösi, egoista magatartást, az egyoldalú fogyasztói szemléletet. A közösségi munkavégzés teszi lehetővé a személyiség teljes szocializációját az iskolai élet más szféráiban is. Ezzel kapcsolatban is jelentős SZVHOMLNSZKIJ egyértelmű (bár nem könnyen megvalósítható) állásfoglalása: „Az állampolgári viszonyok, melyekre tulajdonképpen a dolgozók közösségei épülnek, csak olyan munkában formálódnak, ahol az ember a társadalom számára értékeket termel. Éppen az ilyen munkában fejlődik az egyénnek a közösséghez, a feladatokhoz való pozitív viszonya s felelősségérzete” (90. old.). Számos példával, konkrét módszertani eljárással igazolja a szerző — más területekhez hasonlóan — ennek a fontos tételnek a jelentőségét.

Szenvedélyesen és logikai fegyelemmel tárja fel a szovjet iskolai és más közösségek alkotó tevékenységre nevelő funkcióit. A közösségi élet örömet, lendületének forrását az *alkotásban* jelöli meg. A gyermeki gondolkodás alkotó jellegének fejlesztése, a közösségi alkotásvágy ébresztgetése s a másokkal önmagát megosztani képes emberi cselekedet motívumainak kiépítése számos egyszerű tételig vezette el a szerzőt. A nevelő alkotói munkája minden közösségi alkotás forrása. Ezt saját leírásaival, tanulóival együtt „szerzett” művével is igazolja. Mintha a szovjet tudomány, technika és életmód új jelenségeinek a titkairól s saját egyéniségének közösségi hatáiról akart volna vallani ez a végtelenbe tekintő alkotó.

A pedagógiai alkotás rejtelmeit feltáró törekvései az ismertetett könyv legszebb oldalait nyújtják és jelképezik a szerző egész életművének, szándékainak s eredményeinek irányait is.

Ugyanígy magával ragadók a *tanításról, tanulásról, ismeretszerzésről, önművelésről és önnevelésről* kifejtett tételei. Csak egyre utalnak: „Az iskolában tanulónak nem a jövőben szükséges ismeretek beszűkítésével s felhasználásával kell foglalkozni. Ha azt akarjuk, hogy az iskolai oktatás eredményeként művelt embereket képezzünk, akkor elsősorban aktív, eszmei és intellektuális életet kell az iskola falai közt teremtenünk. A kommunista nevelés elméletének és gyakorlatának egyik központi kérdése az, hogy neveltjeinkben mindahhoz, amit tanulnak, személyes viszonyulást alakítsunk ki, mivel ez gazdagítja belső énjüket” (72—73. old.). Így átalakítható az egész oktatás és tanulás folyamata a személyiségformálás eleven eszközévé s módszertanunk a közösségi logika érvényesítését biztosíthatja ezen a fontos területen.

Sokszor és behatóan foglalkozik a közösségek szerveivel, *szervezeti problémáival* is. Talán egyetlen közösségi struktúrát sem tud a szerző elképzelni — igen kiterjedt argumentáció alapján — az úttörő- és komzszomol-szervezetek közvetlen vagy közvetett részvétel nélkül.

A nevelői tevékenység értelmét a szervezeti keretek helyes kiaknázásában s állandó fejlesztésében látja. Ahogy egy tapasztalat kapcsán írja: „Elemeztem az ötödikesek úttörő rajának tevékenységét. Feljegyeztem, mit csinálnak az egyik iskolában. Munka volt jócskán. Így például a legszebb osztályteremt indított verseny, fémhulladék gyűjtése, az iskolai gyakorlóért gondozása, honismereti kirándulás, timuri csapatmegbízta, a járási vetélkedőn részvétel, s önképzőköri feladatok, albumkészítés évfordulóra. Amikor megkérdezték a rajvezetőt, miért csinálják mindezt a tanulók, azt felelte: Hiszen más csapatokkal versenyezzünk!” SZVHOMLNSZKIJ ezt kevésnek tartja, a formalizmus hatásának ítéli, és megjegyzi: „De hol van a kommunista nevelés élő szelleme, az ember javáért és boldogságáért végzett, minden versenyjutalom, kitüntető oklevél nélkül vállalt munka?” (122. old.).

Ezt a kérdést azután számos más jelenség elemzésével kapcsolatban is felteszi és saját gyakorlatát ezzel ellentétbe állítja. Vallja: „Semmi jót nem lehet várni attól az embertől, aki gyermekéveiben csak a fogyasztás örömet élte át” (122. old.). A szerző tapasztalatai s elméleti tételei arról tanúskodnak, hogy a kommunista gyermek- és ifjúsági szervezetek tevékenységének értelmét, módszertani irányulását is éppen a kollektív öröm, szükséglet és élmény, szokásrend és magatartás fejlesztése teheti teljesebbé.

Teljes választ nem adhatott a fevetődő módszertani problémákra a szerző. Ennél sokkal szérelyebb célt tűzött ki könyvében. Meg akarta mutatni az élő, dinamikus nevelési folyamat sokszínű, finom hangszerelésű módszertani elemeit s ezen elemek szerepét a közösségnek a személyiségre gyakorolt befolyásában.

Különösen megindítóak a szocializációs folyamat *emocionális* összetevőiről, feltételeiről és *közösségi hangszereléséről* írottak. Mintha egész pedagógiai krédóját fogalmazná: „Aki másokkal szemben érzéketlen, közömbös lesz maga iránt is. Ennek pedig az a súlyos következménye, hogy elérhetetlen lesz számára az önnevelés, saját cselekedeteinek érzelmi értékelése. E nélkül pedig elképzelhetetlen, hogy a közösség hasson a személyiségre”. (7. old.). A meseiről, a gyermekekkel együtt alkotó pedagógus éppen ennek az érzelmi azonosulásnak, közösséghez kötődésnek volt

kiváló munkálója. S hasonló önvállomásszerű összegezésnek tűnik az alábbi tétel is: „Minél több olyan közösségi cselekedet létezzen, mely az erkölcsi szépség vonzó erejét fejlesztí, valamint azon törekvésünket támogatja, hogy másoknak jót tegyünk — ez a társadalomba való helyes beilleszkedés egyik legfontosabb törvényszerűsége” (10. old.). Ennek a társadalmi érésnek éppen az iskolai közösség megszervezése képezi a legfontosabb kulcsát. Erről tanúskodik a szerző tárgyilagos, rendszerező, s ugyanakkor szenvedélyesen egyéni hangvételű posztumusz kötete, amelyet méltán sorolhatunk a kiemelkedő szovjet pedagógus kulcsművei közé. Bizonyára nagy örömmel olvasnák a művet a magyar iskolák pedagógusai, nevelőotthonok munkásai, úttörőcsoportok vezetői s a nevelésemélet, didaktika szakértői is.

Boriz TARTAKOVSKIJ pedagógiai kisregényében mutatta be a személyes beszélgetések alapján készült fejezésekben megörökített SZUHOMLINSZKIJ-portrét. (Poveszty ob ucsityelje. . . Moszkva, 1972., oroszul). A kötet az élő SZUHOMLINSZKIJT idézi, gyermekkorától szívének utolsó dobbanásáig. Talán a kisregény gondolatai illenek legjobban ennek a rövid ismertetésnek a végére: „Társadalmunk a világ legigazságosabb társadalma, melyben a kötelesség teljesítése nem korlátozza az ember szabadságát. Ellenkezőleg, éppen ez biztosítja a teljes szabadságot. Teljesítsd kötelességedet s megtanulod, milyen végtelenül gazdag vagy”. SZUHOMLINSZKIJ szavai ezek, amelyek a regény írója magnetofonról vett át és az utolsó beszélgetések során elhangzottakat summázza. A pavlisi igazgató gazdagságát a most bemutatott könyv is igazolja. Teljesítette kötelességét s élő szóval fordult kortársaihoz, hogy azok is gazdagodjanak egy sokrétű élet utolsó alkotásának gondolataiból.

PETRIKÁS ÁRPÁD

LIGETINÉ VEREBÉLY ANNA: AZ ESZTÉTIKUM FELFEDEZÉSÉNEK ÚTJAIN

Budapest, 1974. Tankönyvkiadó. 235 oldal

Jelentős pedagógiai kutatást tár az olvasó elé LIGETINÉ VEREBÉLY Anna könyve. A kísérletben 1217 felső tagozatos általános iskolás vett részt, a kötet 358 tanulóval folytatott vizsgálatot tartalmaz. A szerző három tézisre alapította munkáját: 1. Az esztétikum segítségével a tanulók jobban megismerhetik a valóságot és ezen belül saját magukat. A valóság mélyebb ismerete több lehetőséget nyújt a mindennapok formálásához. 2. Az esztétikai elsajátítás egyesíti a befogadás és alkotás motívumait, ezért a nevelésnek egyaránt fejlesztenie kell a gyermekek befogadó és alkotó képességét, ezzel járul hozzá a személyiség gazdagodásához. 3. Pedagógiai szempontból alapvetően fontos, hogy a nevelő-oktató munka a világ jelenségeinek esztétikai elsajátítását segítse elő, a leglényegesebb területeken: a magatartásban, a művészetekben és a természetben.

Van-e lehetőségük a kísérletben résztvevő gyerekeknek a valóság elsajátítására az általános iskolában? Eredményes-e, ha a tanterv keretei között, s ezen belül ún. tantárgyi tematikus egységek kiemelésével, a szerző és a kísérletben résztvevő tanárok közösen kialakított magatartásával segítik, irányítják és szervezik a műalkotással való találkozást, az esztétikum felfedezését? Megvalósíthatók-e a helyes tézisek a mai iskolai gyakorlatban? Ezek a kérdések foglalkoztatják az olvasót, talán nyugtalanítják is. Az olvasmány gondolatébresztő vitákat indíthat el, ismerje meg mindenki, aki neveléssel foglalkozik.

A kutató nehéz munkát vállalt magára. Így ír vizsgálati módszeréről: „Mintegy »csapást kellett törnöm«, főleg abban, hogy egymástól látszatra nagyon is távolálló tantárgyak tapasztalatait egységbe foglalhassam.” (11. old.) Az egység megteremtésére való törekvés már önmagában is kiemelkedő pozitívuma e munkának. Az elméleti megalapozottság, a szerző esztétikai tudása is jó minőségű talaj, lehetőséget ad a gondolatok, az eltervezett eljárások kivirágoztatására. Mégis, van valami hiányérzésünk a könyv egészével kapcsolatban.

A műalkotásokkal kapcsolatos tematikus egységnél külön jelentőségűt kap a mű „Előtt”-je és „Után”-ja, LUKÁCS Györgynek az a termékeny gondolata, hogy a mű befogadása alakítja az embert. Erre építve veti össze a szerző a gyerekek első, majd a tematikus egység lezárásakor az utolsó bemutatás hatására kialakult véleményét. Helyes, hogy a felméréseknél fogalmazásokat, spontán gyermeki leírásokat elemezt. (Nemegyszer derült ki, hogy az első reagálások közvetlenebbek, érdekesebbek, mint a záró fogalmazások.) Mitől függ a „többlet”, ami a mű elsajátítása után jelentkezik? — kérdi a kutató. A válasz: „... az esetek nagy részében természetesen nem közvetlen eredményként jelentkezik, hanem leginkább közvetetten. Jelentkezési szintje és módja függ magától a befogadótól, a valóságban jelentkező esztétikumtól és a közvetítés (lásd pl. a művészet, a pedagógiai módszer) hogyanjától.” (13. old.). Arról nem olvasunk; hogy a „többlet”